

Критик проти недоладних віршів

ОЛЬГА ПЕТРЕНКО-ЦЕУНОВА

30 ГРУДНЯ 2022

Неокласик Микола Зеров мав високі вимоги до себе, до письменників і навіть до читачів: із цього іронізував Валер'ян Підмогильний, коли створив у романі «Місто» образи критика Михайла Світозарова й викладача-латиніста, котрий стверджував, що без латини світ занапаستиться, і зрештою заколов себе мечем, як давній римлянин. Розповідають, буцімто молоді поети приносили поважному критикові свої вірші, а Микола Костьович гидливо відмовляв зі словами: «Не треба мені ваших дохлих котенят». Якими були його критерії хорошої літератури, найпромовистіше засвідчують літературно-критичні тексти самого Зерова.



Фото: Henry Dinardo

Ідеологія і поетика

У 1918–1920 роках Зеров працював редактором бібліографічного часопису «Книгар», а згодом активно писав і для інших видань: 1925 року лише журнал «Життя і революція» вмістив 17 його матеріалів. Шукаючи літературні перлини, критик вимушено пропускав через свої руки чимало неякісних текстів, що здобували від нього характеристики стибу «перестаріла сентиментальна манірність», «банальність», «самозакохана провінційальна графоманія, що раз-у-раз вибивається на наш книжковий ринок». До шквалу низькоякісної творчості призводила, зокрема, політика партії, що витісняла освічених інтелектуалів зі знанням класичних мов, підтримуючи натомість примітивну писанину для невибагливого читача.

У літературній критиці Зеров зважає не на ідеологічну складову текстів, а на поетику — і тому не шкодує висловів для молодих пролетарських чи селянських письменників: «Гаврило

Левченко, великий оповідач з Пирятина, автор недоладної драми про Князя Хорива і довгої низки інших шедеврів, список яких можна бачити на обкладинці, обдарував українське письменство новим збірником оповідань». Характеризуючи збірку «Чорнозем» Миколи Терещенка, він зазначає: «Не можна сказати, щоб цей “Чорнозем” був дуже родючий. Не то виснажився він, не то автор засіває його такою пашнею, тільки ростуть на ньому самі фельстони та переказані віршом газетні статті». Книжку поезій Андрія Головка називає «типовою вправою початкуючого поета з провінції на затягані і набридлі теми. [...] Наслідування те бліде і безбарвне. Форма нижче критики. [...] Загальне вражіння: авторіві друкуватись ще рано, — треба учитися».

Влучна рима — безперечна вимога Зерова: «Автор ніякісенького поняття не має про риму: на його надто ласкаве, поблажливе ухо видаються римами навіть такі сумнівні созвучності, як долами і немає». Однак самої рими недостатньо для доброго твору: характеризуючи творчість Валер'яна Тарноградського, критик зазначає, що навіть «точні, грамотні» рими не рятують «ці пристойні, чепурненькі, гладенько зачісані, але страх які давні віршики». Зеров послідовний у захисті краси: скажімо, у статті про Григорія Чупринку він пише: «Правдивий варвар, він може передати вражіння ранішнього пробудження природи в таких словах: “Птаство, прокинувшись, дзенькнуло, ахнуло... // Сонце пожежею жарко спалахнуло...”, — і після цього заявити претензію на титул “естета”».

Не дивно, отже, що критик стає грозою малописьменних пролетарських авторів 1920-х, котрі стверджували, що не читають літератури, «щоб не зіпсувати стиль».

Порахунки з добою

Микола Зеров пильно стежив за новими літературознавчими теоріями. Наприклад, у нарисі про «Сонячну машину» Володимира Винниченка він апелює до уявлення про те, що 1967 року назвуть «смертю автора»: «На київських диспутах [...] не раз можна було почути і прочитати, що роман припав до вподоби масовому читачеві саме міщанською своєю ідеологією. [...] Втягли до полеміки і самого Винниченка, і він, забувши, що в тлумаченні свого, написаного вже твору автор важить не більше за першого-ліпшого читача та що далеко почесніше бути коментованим, аніж самому себе коментувати», заходився тлумачити свій задум.

Звісно, на цьому тлі Зерова особливо прикрив нерозвинений смак широкого загалу: «Перші спроби Чупринки в області української поезії зустрінуту було у нас щирим признанням, — але треба бути справедливим: спричинився до того не стільки хист автора, скільки відсталість

української поетичної творчості і примітивність літературного смаку нашої широкої публіки». Брак освіченої спільноти дошкуляв неокласикові аж настільки, що він вдався до євангельських алюзій в одному із сонетів:

*Яка ж гірка, о Господи, ця чаша,
Ця старосвітчина, цей дикий смак,
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!*

Нарікання Зерова на низький освітній рівень культурного середовища не містять погорди. Критик вказує на природу цього «гаданого, неслухно названого провінціалізму», що, на його думку, аж ніяк не свідчить про нездатність українських дослідників розглядати матеріал «з тих нових позицій, на яких стоять московські та ленінградські працівники», а є наслідком умов, у яких «українське наукове життя розвивалося» — з провини тих-таки московитів. Микола Зеров (а слідом за ним і Микола Хвильовий) зауважував, що українські митці мають припинити орієнтуватися на російські стилі і течії — продукцію імперії, що колонізувала й поглинула Україну. На його думку, пересічний український культурник не мислить себе без російського диригента, сприймаючи західні ідеї через російське посередництво, а тому й Захід сприймає українців через російське дзеркало. Неокласики ж закликали вчитися в Європи, а не в Росії, щоб сяяти своїм невідбитим світлом.

У розлогодному огляді перших випусків журналу «Наше минуле» Зеров коментує статтю історика Дмитра Дорошенка, «спокійну спокоєм Літопису». У ній ідеться про «двообразного Януса російської державности — смиреномудрої ідеології та суворої поліцейської практики». Звісно, після таких коментарів Зеров муляв очі більшовицьким адептам каральних акцій.

Стежив Зеров і за українськими поетами в екзилі: у напруженій атмосфері наближення арештів він спромігся опублікувати відгук на збірку «Стилет і стилос» сотника армії УНР Євгена Маланюка. Відгук не віщував критикові нічого доброго, бо розпочинався словами: «Евг. Маланюк — безперечно найталановитіший з молодих поетів української еміграції». Далі — для замилення очей ідеологічному відділу — ідеться про «задушливу атмосферу емігрантської кав'ярні», та потім Зеров пише: «Поет відчуває в собі кров тих, “чия упевнена рука зміцнила сивого Мазепу” і тих, що в урагані майбутніх подій скинуть ярмо Москви і “московський лапоть” не пустять “на паркеті українських саль”». Є в цій рецензії й теза із саме розпочатої Літературної дискусії: за словами критика, Євген Маланюк не вірить в «Азіятський ренесанс», тому бачить «не початок нового дня», а «національну катастрофу».

Для Зерова не важив критерій «ідеологічної правильності», а його опонентам здавалася

неістотною вимога «гарно зробленого твору». Коло київських неокласиків порівнюють з американською школою нової критики, основа якої — «глибоке прочитання», уважне до самостійної естетичної цінності кожного твору. Лишається дивуватися, як неокласикам вдалося втілити бодай частину своїх задумів: «Не так-бо люті тигри і леви, як дріб'язкові, мстиві ліліпути».

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

ОЛЬГА ПЕТРЕНКО-ЦЕУНОВА

30 ГРУДНЯ 2022